

Licht aan de Maas, petroleum voor De Quay

Aart Vos

De Delftse hoogleraar Snijders constateerde in 1888 dat Nederland 'in het veelvuldig gebruik van electrisch licht bij andere landen ver ten achter staat'. Tot 1948 heerste duisternis in Engelen en Bokhoven. Toen ging het licht aan. Het werd een groots feest, waar de Commissaris van de Koningin een mooie herinnering aan overhield.

Enkele jaren geleden deelde de Belgische minister van verkeer vol trots mee dat zijn land vanaf de maan te zien was, want alle snelwegen waren verlicht. Inmiddels kun je 'vanaf Mars' Nederland zien liggen: steden en dorpen baden in een overvloed aan licht en het platteland kleurt goudrood dankzij de bloemen- en groentekassen. Voor het wonder van een hemel met miljoenen sterren moeten we vandaag naar IJsland of de Sahara of we verplaatsen ons in de tijd, toen er nog geen sprake was van elektrische verlichting.

Zo'n honderd jaar geleden was de duisternis, bij een bedekte hemel, 'kolossaal'.¹ De mensen waren zuinig met licht. Er was alleen licht in hun directe omgeving. Ze namen een kaars of een olielamp mee om wat in huis te zoeken en in de stad brandde op straat hier en daar een lamp. Als in volstreekte duisternis de wind bulderde, de regen tegen de ramen striemde en het water de dijken beukte, overheersten angst en machteloosheid. Weg romantiek van prachtige sterrenhemels. In het *Noordbrabantsch Dagblad* van 31 december 1893 lees ik: 'Een gezin in de Rozenstraat mist tot heden 3 kinderen; men vreest dat zij den dood in het water gevonden hebben. In de Prinsengracht bij de Lauriergracht geraakten niet minder dan 4 mensen te water, die allen verdronken. In het geheel zijn eergisteren te Amsterdam, door den mist misleid, 85 personen te water geraakt. Tien dezer verloren daarbij het leven; de overigen werden gered. Bovendien zijn in de haventjes van de Nieuwe Groentemarkt nog 4 petten en 1 vrouwenhoed drijvende gevonden en in verschillende grachten nog 5 petten, 2 hoeden en eene handmof. Drie voertuigen reden te water, waar-

Kort na de oorlog was in Empel geen straatlantaarn te bekennen, ofschoon er al wel elektriciteit lag. Binnenshuis was men nog vaak aangewezen op 'bronolie'. Op deze foto van De Wal staat petroleumman Dirk van de Leur met de bronoliekar voor zijn woning, november 1946. (Foto: Stadsarchief)

bij twee paarden verdronken.' De voorzieningen die particularieren troffen, zoals 'het plaatsen van lichten voor de ramen, het aansteken van flambouwen en het spannen van touwen langs de grachten'² haalden te weinig uit.

Elektriciteit in de dorpen

Uitvinding en introductie van elektrisch licht zijn een zegen. In 1886 (zeven jaar na de uitvinding van de gloeilamp!) genoten de inwoners van Kinderdijk al van de voordelen van elektrisch licht, maar dat was een 'exorbitant curiosum'.³ Vele dorpen en steden moesten nog lang wachten op aansluiting.

's-Hertogenbosch zag het licht in 1920. In juni van dat jaar sloot Rosmalen een overeenkomst met de PNEM tot levering van elektriciteit, maar de bewoners van buurtschap 'Heide' konden in 1929 de krant nog niet lezen bij de gloeilamp.⁴

Empel en Meerwijk volgden in 1934.⁵ De burgemeester van Empel schrijft in dat jaar aan zijn collega van het dorp Alem, dat het heel wat strijd kostte om de elektriciteitsmaatschappij voor de zaak te winnen. Uiteindelijk stuurde de PNEM twee ingenieurs. In aanwezigheid van

deze week hebt U in de krant kunnen lezen..

Tegen dit beeld van destructie steekt de vooruitgang der techniek. In Engelen (N.B.) gunstig af. Daar werd deze week de petroleumlamp vervangen door een tot nu toe onbekende lichtbron, die men electrisch licht noemt. Tja, ja, dat donkere Zuiden. Ze lappen't er maar.

Engelen haalde in april 1948 de Nieuwe Haagsche Courant.

beide heren werd het publiek voorgelicht. 'Deze bijeenkomst is zeer geslaagd, ik kan gerust zeggen men ging voldaan naar huis.' De burgemeester van Alem bekent overigens dat hij 'tot op zekere hoogte geheel vreemd staat tegenover electrificatie'. Pastoor Verhoeven van Empel was verrukt. In januari 1934 toen de lampen in Empel werden ontstoken, schonk hij een 'electrische lichtkroon' voor het raadhuis. Overigens bleef het in 'maanloze' nachten aardedonker in Empels dreven. Voorlopig was er geen geld voor

straatverlichting. De 78 gulden per straatlantaarn had het gemeentebestuur er niet voor over.

Elektriciteit betekende overigens niet alleen licht maar ook de opmars van allerlei apparaten in de industrie en in de huishoudens. In de loop van de jaren twintig verschenen theelichtjes, strijkijzers en boilers. Rond 1925 introduceerde Inventum het electrisch fornuis. Koelkasten, stofzuigers en broodroosters volgden. Allemaal apparaten die wij nu heel gewoon vinden. En wat te denken van de radio! In deze innovatiejaren vormde 'de huisvrouw' de doelgroep bij uitstek. Om huishoudens in staat te stellen de nog vrij dure apparatuur aan te schaffen werd in 1932 de *Nederlandse Vrouwen Electriciteitsvereniging* opgericht, die een grote propagandistische en voorlichtende activiteit ontplooië.⁶

Feest

Op 14 mei 1948 konden Engelen en Bokhoven de vlag pas uitsteken.⁷ Buiten Engelen en Brabant werd gegniffeld. 'Het leven is toch zo verdraaid lollig soms. Zo in Engelen, een vriendelijk, misdeeld dorpje bij Den Bosch. Er is geen gas, geen licht en geen water. Er heerst echter een jovele stemming over een aangekondigde electrakabel. Van de weeromstuit moet er ook een nieuwe weg komen. Nu wordt er druk geharward rond het gemeentelijk petroleumpitje of de kabel langs de nieuwe weg of de nieuwe weg langs de kabel zal komen. Weer die charmante landelijke eenvoud'.⁸

Engelen en Bokhoven waren de laatste plaatsen in Noord-Brabant waar het knopje kon worden omgedraaid! Beide dorpen stonden op hun kop. De dorpelingen ontvingen van burgemeester Kempnaers een persoonlijke brief, met de oproep er een geweldig feest van te maken.

De vlag moest worden uitgestoken en 's avonds werd iedereen op het Raadhuisplein verwacht 'om aan de officiële bijeenkomst zo veel mogelijk luister bij te zetten'. 'De hoogste autoriteit uit de provincie' werd verwacht om het 'electrisch net in gebruik te stellen'. De harmonie TOG en de zangvereniging zouden spelen en zingen, en 'iedereen werd verzocht het Wilhelmus mede te zingen'. Na de 'spontane' zang, zo meldt de krant *Het Huisgezin*, bracht burgemeester Kempnaers een driewerf hoera uit op H.M. de Koningin. Drie avonden lang veranderden de cafés in danslokalen. Het hoogtepunt was natuurlijk het moment waarop de straatverlichting werd ontstoken. Vriendelijk verzocht de burgemeester iedereen 'geen lampen te laten branden, voordat de straatverlichting is ontstoken, maar zodra de straatverlichting brandt, gelieve iedereen alle lampen in huis aan te steken en gordijnen en vensters open te laten, zodat er zoveel mogelijk licht uit de huizen naar buiten straalt'. Het was een feest van licht in beide dorpen. Engelen en Bokhoven juichten toen de Commissaris van de Koningin, Dr. J.E. de Quay en diens vrouw de 'openingshandeling' verrichtten.

De petroleumlamp

Het gemeentebestuur van Engelen en Bokhoven was op het idee gekomen om de Commissaris van de Koningin met het uitblazen van een petroleumlamp het electriciteitsnet op de beide dorpen aan te laten sluiten, 'daarmee symboliserende het verdwijnen der petroleumverlichting in de gehele provincie'.⁹ Volgens de berichten geschiedde dit feilloos en beantwoordde het mannenkoor Aurora de plechtige handeling met 'Lang zal hij leven', waarmee de heer De Quay werd bedoeld. Na de plechtige handeling maakten de Commissaris van de Koningin en zijn echtgenote een rondrit door de beide dorpen. Met een borrel in de rek pastorie van Bokhoven namen de hoge gasten afscheid van de beide feestende dorpen. Er was maar één verdrietig mens: de bewoner van 'kasteeltje Meerwijk'. Met een stallantaarn in top en de vlag halfstok toonde hij zijn ongenoegen. Hij was, zo meldde het *Algemeen Dagblad* van 20 mei de 'énige Brabander' die niet kon profiteren van de moderne verlichting.

Het feestgedruis was nauwelijks weggestorven toen een vriendelijke brief met een 'persoonlijke vraag' van Dr. De Quay de aandacht van het gemeentebestuur van beide dorpen opeiste.

In Beers aan de Maas bezat de Commissaris een buitenhuis dat tegen een boerderij was aangebouwd. Het *Algemeen Dagblad* van 20 mei had ongelijk. Ook de heer en mevrouw De Quay waren verstoken van electrisch licht. Het huis was nog niet aangesloten omdat het te ver uit de kom van het dorp lag. 'Mijn vrouw vroeg', zo schrijft de heer De Quay, 'of er in Engelen geen petroleum-lampen over zouden zijn nu men daar electriciteit heeft gekregen'.

Hij verzocht burgemeester Kempenaers om 'enige adressen waarmee zijn vrouw zich in verbinding kon stellen'. Medio augustus kwam het verlossende antwoord. Burgemeester Kempenaers deelde de heer De Quay mee dat er in Engelen 'o zo weinig petroleumlampen waren die nog enigszins de naam "lamp" verdienen'. De meeste lampen waren door de oorlog verloren gegaan! Gelukkig vonden Burgemeester en Wethouders van Engelen een oplossing. Ze waren er in geslaagd een petroleumlamp te bemachtigen die zeer geschikt was voor het buitenhuis van de Commissaris. Het was de 'staande-petroleumlamp' die deze op 14 mei 1948 had uitgeblazen en waarmee Engelen als laatste gemeente van Noord-Brabant werd aangesloten op het elektrisch net. Engelen en Bokhoven waren blij dat zij nu eindelijk kaars en petroleum op konden bergen. Stofzuiger, koelkast en radio vonden rap hun weg naar de beide dorpen. 'Engelen doet een sprong van een halve eeuw' kopte *Het Huisgezin*.¹⁰ Commissaris De Quay en zijn echtgenote waren ook blij. Er was weliswaar nog geen elektrisch licht in hun buitenhuis maar de sokken konden in ieder geval gestopt worden bij de fraaie 'staande-petroleumlamp'. 'Tja, dat donkere Zuiden. Ze lappen 't em daar maar'.¹¹

Noten

1. Auke van der Woud, *Het lege land. De ruimtelijke orde van Nederland 1798-1848* (Amsterdam 1987) 413-424.
2. Zie bv. *Provinciaal Dagblad* van 29 december 1818.
3. Zie over veranderingen die nieuwe uitvindingen brachten: H. Baudet, *Een verworpen wereld. 100 Jaar innovatie in Nederland* (Amsterdam 1986).
4. Nieuw Archief Rosmalen, inv.nr. 1227.
5. Nieuw Archief Empel en Meerwijk, dossier 84/37.0.
6. Baudet a.w., 26.
7. Nieuw Archief Engelen en Bokhoven, dossier -1.824.112.
8. *Volkskrant*, ws. april 1948.
9. *PNC-Het Huisgezin*, 15 mei 1948.
10. Ibidem.
11. *Nieuwe Haagsche Courant*, 8 april 1948.